

نامداران
علم، فرهنگ و هنرِ کردستان
در دو سدهٔ اخیر

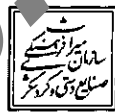
تألیف: عبدالحمید حیرت، پادری

پژوهشگاه

۱۳۹۲

سرشناسنامه: حیرت سجادی، سید عبدالحمید، ۱۳۰۸ -
 عنوان و نام پدیدآور: نامداران علم، فرهنگ و هنر کردستان در دو سده اخیر / تألیف عبدالحمید حیرت سجادی.
 مشخصات نشر: تهران: پژوهشگاه میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری، ۱۳۹۲.
 مشخصات ظاهری: ۷۸۴ ص: مصور، جدول.
 شابک:
 وضعیت فهرست نویسی: فیبا
 یادداشت: کتابنامه.
 یادداشت: نمایه.
 موضوع: مشاهیر -- ایران -- کردستان -- سرگذشتنامه
 سازه افزوده: سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری. پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری
 ر.ب.دی کد گره: ۹۳۱۳۹۲ ح ۴۲۵ / ۲۰۴۷ DSR
 ر.ب.دی دیوپی: ۹۵۵/۴۲۰۹۲۲
 شماره ثبت کتابخانه ملی: ۳۱۶۵۷۰۴

پژوهشگاه

نامداران علم، فرهنگ، و صنایع دستی در دو سده اخیر

تألیف: سید عبدالحمید حیرت سجادی
 ناشر: پژوهشگاه سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری
 نظارت و اجرا: علیرضا ناصری مالوانی
 مجری طرح آماده سازی، پردازش و ویرایش: گنجینه خرد
 سرویستاران: عبدالله مؤذن زاده کلور و مهران غلامی
 گروه ویراستاران: ایرج مشعوف، به گاد مهربخش، آرمان آفرین
 نمونه خوانی و واریسی متون کردی: امین محمودی، و فریدون
 طراحی جلد و امور هنری: وحید روزبهانی
 عکس روی جلد: پیمان علیرضایی
 پردازش تصویرها: نگار خراسانی ینگجه
 صفحه آرایی: ش. پاک سرشت و حورا حاجی محمد شفیع
 حروف نگاری: آشنا (سندج) و رامونا دوراخان (تهران)
 امور اجرایی: موسسه فرهنگی و هنری نقش و نگاه
 لیتوگرافی، چاپ و صحافی: مجتمع چاپ خجستانگان
 شمارگان: ۳۰۰۰ نسخه
 نوبت چاپ: نخست ۱۳۹۲
 شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۶۹۵۳-۰۶-۹
 بها: ۳۵۰۰۰ ریال
 همه حقوق برای ناشر محفوظ است.

نشانی: تهران، میدان امام خمینی (ره)، خیابان امام خمینی (ره)، ابتدای خیابان سی تیر، محوطه
 موزه ملی، پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری
 تلفن: ۸۸۹۳۴۶۹۲ - ۶۶۷۳۷۰۰۳
 وبسایت: www.ichtobook.ir پست الکترونیکی: ch.publish@yahoo.com

فهرست

سخن ناشر ۷

ریز فهرست ۹

دیباچه: خدمات علمی و فرهنگی استاد سید عبدالحمید حیرت سجادی، نوشته محمدابراهیم زارعی ۳۱

یادداشت نویسنده، بعد تحریر ۳۹

مقدمه ۴۱

فصل ۱: انسان و علم و ادب ۴۷

بخش اول: عرفا و علما ۵۳

بخش دوم: دانشمندان علمی و نجوم ۱۱۵

بخش سوم: ادب و شعر ۱۳۲

فصل ۲: محققان، حشر دانان، قلمدان، نیکوکاران، و پزشکان ۲۰۱

بخش اول: محققان و مؤلفان ۲۰۱

بخش دوم: قوه مقننه و قوه قضائیه ۲۵۵

بخش سوم: حفاظ و قاریان قرآن کریم ۲۷۰

بخش چهارم: نیکوکاران اجتماعی ۲۲۱

بخش پنجم: پزشکان ۳۲۷

فصل ۳: آزادی خواهان و اصحاب مطبوعات ۳۵۵

بخش اول: آزادی خواهان ۳۵۵

بخش دوم: اصحاب مطبوعات ۳۶۵

فصل ۴: ورزش و تربیت بدنی ۳۷۳

بخش اول: ورزش اساس سلامت جسم و روان ۳۷۳

بخش دوم: مرشدها و ورزشکاران زورخانه‌ای ۳۷۵

بخش سوم: شروع ورزش جدید در کردستان ۳۸۹

بخش چهارم: ورزشکاران جدید ۳۹۵

فصل ۵: موسیقی ۴۲۷

بخش اول: تعریف موسیقی ۴۲۷

بخش دوم: تاریخچه موسیقی در کردستان ۴۳۳

بخش سوم: آغاز موسیقی نوین در کردستان ۴۳۹

فصل ۶: هنرهای تجسمی ۴۶۷

- بخش اول: پیشینه هنر نقاشی و تصویرنگاری در ایران ۴۶۷
 بخش دوم: شکوفایی هنر در کردستان ۴۸۱
 بخش سوم: گل‌سازی، خیاطی، گلدوزی، بافندگی ۴۸۳
 بخش چهارم: نقاشی و مجسمه‌سازی ۴۸۵
 بخش پنجم: تئاتر و سینما ۴۹۵

فصل ۷: صنایع ایران ۵۰۹

- بخش اول: صنایع نمدی و نساجی در کردستان ۵۲۵
 بخش دوم: خورجین و رختخواب‌پیچ و جوال و رُشکه ۵۲۷
 بخش سوم: فلزکاری ۵۳۳
 بخش چهارم: فلزکاری، چیلانگری، حلبی‌سازی ۵۳۷
 بخش پنجم: صنایع چرمی ۵۳۹
 بخش ششم: هنر چرمی و سراج‌های سنج و نعلبندی ۵۴۱
 بخش هفتم: صحافی ۵۴۳
 بخش هشتم: صابون‌سازی ۵۴۵
 بخش نهم: جدول صنایع جدید ۵۴۷

فصل ۸: معماری ۵۵۱

- بخش اول: معماری در کردستان ۵۵۹
 بخش دوم: معماران و بنایان کردستان ۵۶۱
 بخش سوم: مهندسان معمار ۵۷۹
 بخش چهارم: گچ‌برها و گچ‌کاران و آجرتراشان ۵۹۵
 بخش پنجم: نجاران و نازک‌کاران ۶۰۳
 بخش ششم: منبت، مشبک، معرق، خراطی، و... ۶۱۹

فصل ۹: خطاطی و خوشنویسی ۶۲۹

- بخش اول: خطاطان و خوشنویسان کردستان ۶۳۷
 بخش دوم: خط خطاطان گمنام سنندج ۷۲۵
 بخش سوم: خط خطاطان بی‌نام ۷۲۹

منابع و مأخذ ۷۵۱

نمایه ۷۵۵

سخن ناشر

فرهنگ مردم کرد زبان در صورت‌های متنوع ملموس، ناملموس، کتبی و شفاهی، در گستره فرهنگی «جهان ایرانی» جایگاه ویژه و برجسته است. کردها در ایران، عراق، ترکیه، سوریه و ارمنستان پراکنده اند، اما بنا بر قلمرو محدویت‌های شناخته‌شده تاریخ معاصر کرد، «هرجا که نامی از کرد برده شود، باید از ایران و فرهنگ ایران نیز نام برد» زیرا کردها در هر جایی که باشند به ایرانی بودن خود می‌بالند. فرهنگ کردی هرگز جنبه فراتر از ایرانی نبوده و نخواهد بود. از گذشته‌های دور علما، عرفا، دانشمندان، نویسندگان، شاعران، مترجمان و فرهیختگان کرد خود را فرزندان مام میهن و ایرانی دانسته؛ و فعالیت‌های دینی، علمی، ادبی، هنری آنان را به هر دو زبان فارسی و کردی انجام داده اند. ایشان در تعالی فرهنگ و زبان رسمی میهن منتهی خدمات فراوانی بوده اند، و در عین حال زبان، ادبیات و فرهنگ کردی را نیز با جان و دل پاس داشته و برای بالندگی و ارتقای صورت‌های فرهنگی ملی و قومی تلاش کرده اند. کردها همچنان که در ادبیات فارسی صورت‌های زیبایی شناخته‌شده هستند، ضمناً ادبیات مکتوب کهن خود را نیز همواره پویا و در جریان نگاه داشته اند و به جای آن در کنار ادبیات مکتوب سایر زبان‌ها و ادبیات رسمی کشورمان شامخ و شناخته‌شده است.

کردها در تمامی صورت‌ها و اشکال هنری (هنر رسمی، هنر میان و ادبیات شفاهی) نیز با تأثیر از فرهنگ ملی و رسمی و فرهنگ مردم و سایر اقوام، چهره‌های شاخص و استثنایی را تقدیم جامعه هنری این سرزمین کرده اند.

کتاب نامداران علم، فرهنگ و هنر کردستان در دو سده اخیر مجموعه‌ای است به موضوع شکل‌گیری ساختار و شاکله هنر، و در شناخت و معرفی مؤلفان، ادبا، شعرا، عرفا، ریاضی‌دان‌ها، حقوق‌دان‌ها، پزشکان، معماران، گچکاران، نقاشان، مجسمه‌سازها و موسیقی‌دان‌ها و دیگر هنرمندان قدیمی و معاصر کرد از دویست سال گذشته تا به امروز.

سید عبدالحمید حیرت سجادی، مؤلف کتاب در هر جایی که در زمینه شناخت و معرفی مشاهیر و بزرگان قوم کرد، مطلب، نوشته یا اشاره‌ای را دیده به صورت خلاصه و مفید در این کتاب آورده است و

در این میان همه کتاب‌ها، مقالات، گزارش‌ها، تذکرها و سفرنامه‌های مرتبط با موضوع را از نگاه دقیق خود گذرانده و مجموعه‌ای نسبتاً کامل از زندگی‌نامه و شرح خدمات و آثار مشاهیر کرد گردآورده است؛ و این از آنجا میسر شده که سجادی خود یکی از ادبا و علمای شناخته‌شده کرد است و با بسیاری از این اشخاص حشر و نشر داشته است.

استاد حیرت سجادی کتاب‌های چندی را در حوزه فرهنگ و ادبیات، کردی و فارسی به چاپ رسانده، که از آن میان می‌توان به کتاب‌های ذیل اشاره کرد:

شاعران کرد، ارسی‌گوی، گلزار شاعران کرد، اخلاق در میان کردان و ایلات و عشایر کردستان.
سازمان ملل به کار تألیف کتاب‌هایی چند در حوزه معرفی و شناخت تاریخ و فرهنگ کردی، حق بزرگی بر گردن تعلیم، پرورش و تربیت فرزندان این مرز و بوم در شهرهای مختلف ایران به‌ویژه شهرهای کردستان می‌توان گفت یکی از مهم‌ترین تألیفات وی کتاب سه جلدی پیشینه آموزش و پرورش کردستان است که در سال ۱۳۸۰ به چاپ رسیده است.

کتاب حاضر به دلیل مستند مؤلف از زبانی سلیس و روان، به همراه اطلاعات مفید درباره آثار و خدمات اشخاص و عسکرها گراوری بسیار و دیگر اسناد مهم باقی‌مانده، کتابی ارزشمند و خوش‌خوان است که مخاطب را به میهمانی عالی فضل و کمال کردزبان هم‌میهن‌مان می‌برد؛ تا آنجا که به نظر می‌رسد حق و جایگاه علمی، فرهنگی و ادبی این خطه از ایران عزیز در این کتاب به خوبی نمایان و معرفی شده است.^۱

پژوهشگاه سازمان میراث فرهنگی و گردشگری، در راستای عمل به وظایف و مسئولیت‌های خود در حوزه شناخت، معرفی و گسترش صورت‌های ملی فرهنگ، اقوام ایرانی و مردم مناطق، مفتخر است که امکانات چاپ منقح و شایسته این کتاب را فراهم کرده است. برگی بر دفتر پربار فرهنگ‌های قومی این سرزمین، که جزئی جدایی‌ناپذیر از فرهنگ ملی ایران است، می‌زاید. امید آن داریم که در حوزه سایر فرهنگ‌های بومی مردم مناطق مختلف دیگر نیز شاهد فعالیت‌های افزاینده‌تری باشیم، هرچند که شاید چنین پژوهش‌هایی از سوی فرهیختگان صاحب‌قلم کم نباشند؛ اما بسیاری است آثاری از این دست، بیشتر در معرض شناخت و نگاه مخاطبان و کتابخوان‌ها قرار گیرند. این مایه میهن‌دوست هستند که در کنار فرهنگ رسمی ایران، به فرهنگ و زبان قومی خود نیز عرق و علاقه فرهنگی دارند، و این خود یکی از عوامل حفظ و ماندگاری فرهنگ‌های بومی و قومی این سرزمین ورجاوند است.

جلیل گلشن

رییس پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری

۱. کتاب حاضر سال ۱۳۸۵ از سوی نویسنده برای چاپ به سازمان فرهنگی و گردشگری ارائه شد و بر این اساس مبنای تاریخ‌های قید شده در کتاب حداکثر تا آن سال را در بر داشته است. در خلال سال‌های ۱۳۹۱ و ۱۳۹۲ که این مجموعه در دست آماده‌سازی پیش از انتشار بود نویسنده محترم برخی موارد اصلاحی را به‌ویژه از جهت تاریخ‌های درگذشت افراد - تا حد ممکن - اعلام نموده و از این رو صرفاً آن موارد اصلاح و به‌روز شده اند - ویراستار

ریزفهرست

- دیباچه: خدمات علمی و فرهنگی استاد سیدعبدالحمید حیرت سجادی، نوشته محمدابراهیم زارعی ۳۱
- یادداشت نویسنده، بعد تحریر ۳۹
- مقدمه ۴۱
- فصل عرفان و علم و ادب ۴۷
- پیشینه ۴۷
- سیر عرفان و تصوف در ایران ۴۷
- سلسله‌های تصوف ۴۸
- سلسله‌های طریق تصوف در کردستان ۴۹
- بخش اول: عرفا و علما ۵۱
- میرزا سلیم ۵۳
- حیدر سنندجی ۵۴
- محنت ۵۵
- حاج ملا قاسم پایگلان ۵۶
- ناظر بستی ۶۰
- حاج شیخ شکرالله ۶۰
- حافی سمرانی ۶۳
- شیخ محمدامین (شریعتمدار) ۶۵
- شیخ الشیوخ مذهب کاشتری ۶۵
- خواجه سنندجی ۶۶
- ملا محمد منبری ۶۷
- شیخ محمد فخرالعلماء ۶۹
- ملا عبدالرحیم ۷۰
- معدوم ۷۱
- شیخ محمد جسیم مردوخی ۷۲
- شیخ محمدنسیم ۷۲
- ملا عبدالکریم مدرس گرجی ۷۳
- ملا عبدالعظیم سروآبادی ۷۵
- حاج شیخ شکرالله شهبازی سنندجی ۷۶

- حاج شیخ محمدباقر سنندجی ۷۶
 عرفان سنندجی ۷۷
 سیدهدایت‌الله مَصْنُفِ هوپه‌ای ۸۲
 سالم سنندجی ۸۲
 شیخ حبیب‌الله مدرس ۸۳
 استاد عبدالعظیم مجتهد سنندجی ۸۴
 ملا احمد محیی ۸۶
 بن‌الاسلام حیرت سجادی ۸۶
 ملا محمد نودشی (مولانا) ۹۴
 ملا محمد حسن ۹۵
 سید حمزه یا شیخ کاژوی ۹۵
 ملا محمد صادق عاری ۹۵
 ملا عبدالفقور ۹۶
 عبدالمجید سروآبادی ۹۷
 حاج ملا عبدالکریم شکیبا ۹۷
 مفتی سقزی ۱۰۰
 ملا علی شکیبا ۱۰۲
 ملا اسحق هجیجی دیواندره‌ای ۱۰۸
 ملا عبدالله مدرس گرجی ۱۰۸
 ملا حیدر فهیم ۱۰۸
 حاج ملا باقر بالک ۱۰۹
 استاد عبدالحمید (بدیع‌الزمان) کردستانی ۱۱۰
 ملا محب‌الله متوسل ۱۱۳
 بخش دوم: دانشمندان ریاضی و نجوم ۱۱۵
 شاکا ۱۱۵
 شیخ محمد قسیم تختی مردوخ‌ی سنندجی ۱۱۶
 ملا حمزه سوم ۱۱۷
 استاد علامه ملا محمد رشید مدرس مریوانی ۱۱۷
 سید محمد صادق حسینی «هیبت» ۱۲۰
 ملا محمود جوانرودی ۱۲۴

ملا محمد صادق اویهنگی ۱۲۵

عبدالله نوبخت ۱۲۸

کامبیز فتحی ۱۳۰

محمد جواهری ۱۳۱

بخش سوم: ادبا و شعرا ۱۳۳

شعر در لهجه‌های کهن و میانه ۱۳۳

شعر در لهجه‌های میانه ایرانی ۱۳۳

حسن شعر پارسی ۱۳۴

ن الله‌خان بزرگ ۱۳۶

عول ۱۳۶

خرم وری ۱۳۷

عالی ۱۳۸

شیدا ۱۳۹

داوری ۱۴۰

مفتون بانه‌ای ۱۴۱

اثیم ۱۴۱

یوسف ۱۴۲

مجید ۱۴۳

اسیر ۱۴۴

کاظم ۱۴۴

حاوی ۱۴۵

اکبریگ وکیل ۱۴۶

احمدیگ کوماسی ۱۴۷

خسرو ۱۴۸

صالح سقزی ۱۴۹

حسرت ۱۵۰

مصطفی کمانگر ۱۵۰

خلیل کردستانی ۱۵۱

شایق سقزی ۱۵۲

والی سندنجدی ۱۵۳

افسر وقایع‌نگار ۱۵۳

- عیشی سنندجی ۱۵۶
 فانی سنندجی ۱۵۹
 حبیب سنندجی ۱۶۱
 خسروخان اردلان ۱۶۱
 سلطان‌العرفا ۱۶۴
 مجدت سنندجی ۱۶۵
 صار اردلان ۱۶۶
 خرن خورشید مریوانی ۱۶۷
 رری ۱۶۷
 وادی ۱۶۷
 وجدی سنندجی ۱۶۹
 هشیار سنندجی ۱۶۹
 بهاء‌الدین مریوانی (ی) ۱۷۲
 زاری ۱۷۳
 پرتو سنندجی ۱۷۴
 افسر ۱۷۴
 کامل ۱۷۵
 مخلص ۱۷۵
 خلیل‌الله صبری ۱۷۶
 محمد منبری ۱۷۶
 محمدامین ریاضی ۱۷۹
 رضا ناصر مستوفی ۱۸۰
 محمدصدیق مفتی‌زاده ۱۸۲
 محمد شکبیا ۱۸۴
 محی‌الدین حق‌شناس ۱۸۵
 جمیل ضیاء‌الدینی ۱۸۶
 ابراهیم ستوده ۱۸۷
 سید محمدسعید حیرت سنندجی ۱۸۸
 گلشن ۱۹۷
 روشن سنندجی ۱۹۸
 فاتح سقزی ۱۹۸

فصل ۲: محققان، حقوق دانان، قاریان، نیکوکاران، و پزشکان ۲۰۱

بخش اول: محققان و مؤلفان ۲۰۱

پیدایش نثر پارسی ۲۰۱

نثر فارسی معاصر ۲۰۳

فاضل گروسی ۲۰۴

شیخ مهاجر سنندجی ۲۰۶

رونق سنندجی ۲۰۸

شیخ محمودوسیم ثانی مردوخى سنندجی ۲۰۹

محمود کردستانی ۲۱۱

حاج سید محمد چوئى ۲۱۳

عبدالمجید ملکشاهی (مجدی) ۲۱۳

میرزا شمس‌الحق ۲۱۸

حبیب‌الله آموزگار ۲۲۱

آیت‌الله محمد مردوخى سنندجی ۲۲۵

شیخ عبدالحسین فاضل گروسی ۲۲۷

سعید دیوان سنندجی (جوهرى) ۲۲۷

عبدالباقی بدیع مدیری ۲۲۸

ابوالوفا معتمدی کردستانی ۲۳۵

ذبیح‌الله منصوری ۲۳۷

قانع مریوانی ۲۳۸

حاج سیدمحمد شیخ‌الاسلام ۲۳۹

برهان‌الدین حمدی ۲۴۰

مسعود فرزاد ۲۴۴

سید علاءالدین سجادی کلجینی ۲۴۵

ملا علی صبار ۲۴۶

بابا مردوخ روحانی (شیوا) ۲۴۷

احمد حواری‌نسب (حامد/ بو سعید) ۲۵۰

بایزید مردوخى ۲۵۱

ناصر محسنی ۲۵۱

ابراهیم یونسی ۲۵۲

مهین‌دخت معتمدی ۲۵۶

- محمدتقی ابراهیم پور ۲۵۸
 برهان‌الدین عزایازی ۲۵۹
 سیدطاهر حسینی ۲۵۹
 سیدعبدالمجید حیرت سجادی ۲۶۱
 محمدرؤف توکلی ۲۶۳
 غلامحسین ادریسیان ۲۶۳
 اسعد شیخ‌الاسلامی ۲۶۸
 حسین معین‌وزیری ۲۷۰
 یدالله روشن اردلان ۲۷۱
 یزید فرحی ۲۷۲
 محمد صالح بیدی ۲۷۳
 مظفر پرتو شاه ۲۷۳
 سیف‌الله مدرّس گرجی ۲۷۳
 شهاب خضری ۲۷۷
 سیدیدالله نجفی ۲۷۹
 محمدعلی کوشا ۲۸۰
 مظفر غربی ۲۸۱
 محمدابراهیم زارعی ۲۸۱
 ابراهیم روحی ۲۸۴
 بخش دوم: قوه مقننه و قوه قضائیه ۲۸۵
 دوران پیش از اسلام ۲۸۵
 الف. دوره هخامنشی ۲۸۵
 آیین مزدیسنا و قوانین حقوقی ۲۸۶
 ب. مجالس دوره اشکانی ۲۸۶
 ج. قوانین دوره ساسانیان ۲۸۷
 منابع حقوق ایران ۲۸۷
 سازمان قضایی از عهد صفویه به بعد ۲۸۹
 قضات و حقوق‌دانان کردستان ۲۹۰
 الف. ۲۹۰
 شیخ عبدالرحمن مردوخ سنندجی ۲۹۱
 ملا لطف‌الله ۲۹۱

ملا احمد ملا باشی ۲۹۲

ملا عبدالله علامه مفتی دشی کردستانی ۲۹۲

حاج سید عبدالعزیز شیخ الاسلام ۲۹۳

ملا علی نصیرزاده صدیقی (نصیر الاسلام) ۲۹۳

یوسف اردلان ۲۹۵

ملا محمود مفتی ۲۹۸

یحیی صادق وزیری ۲۹۹

ملا محمد بدخان اردلان ۳۰۱

سید مدی شیخ الاسلامی ۳۰۱

رم الدین صادق وزیری ۳۰۱

احمد کمالی ۳۰۳

سید مهدی شیخ الاسلامی ۳۰۳

فریدون اردلان ۳۰۴

رضا اردلان ۳۰۴

یحیی خان اردلان ۳۰۵

دیگر حقوق دانان خوش نام ۳۰۶

وکلائی سنتی و فاقد مدرک دانشی در سده ۳۰۶

بخش سوم: حفاظ و قاریان قرآن کریم ۳۰۷

ملا محمد کریم قاری ۳۰۷

میرزا سیف الله قاری ۳۱۴

صدیق امین وزیری ۳۱۷

بخش چهارم: نیکوکاران اجتماعی ۳۲۱

مهدی صدیق وزیری ۳۲۱

فریدون معتمدوزیری ۳۲۲

بهاء الدین ادب ۳۲۲

توسعه مسجد جامع و احداث پنج طبقه صحن جدید ۳۲۳

اعضای هیئت امنای توسعه مسجد جامع ۳۲۳

بخش پنجم: پزشکان ۳۲۷

مشهدی سید شریف ۳۲۷

شیخ عبدالله هزارکانیانی مردوخ ۳۲۹

سعیدخان کردستانی (پیروز) ۳۳۰

- سید محمد الیاسی (اشرف الحکماء) ۳۳۱
 عبدالعزیز منصورزاده کردستانی ۳۳۲
 حسن فرزانه ۳۳۴
 عبدالله واسعی ۳۳۸
 علی اکبر خاکسار ۳۳۹
 محمد ایوب رحیمزاده ۳۳۹
 ارسلان فلاح ۳۴۰
 عبدالعزیز (حمید) معز اردلان ۳۴۱
 مصطفی نیری ۳۴۲
 خسرو خسروی کردستانی ۳۴۲
 یوادمیر ۳۴۳
 بهر فرکران ۳۴۴
 محمد بوق اسلانی ۳۴۴
 سیف الله فانی ۳۴۵
 عبدالرحمن سلیمپور ۳۴۶
 نجم الدین مولانایی ۳۴۶
 شاهرخ ادهمی ۳۴۶
 ایوب محمد دوست ۳۴۶
 دارا احمدی ۳۴۸
 ناهید قطبی ۳۴۸
 علی برومند ۳۴۸
 محمد نقش بندی ۳۴۹
 شعله شاه غیبی ۳۴۹
 خسرو حق شناس ۳۵۰
 امیر فرامرزی ۳۵۰
 بقا سیدالشهدایی ۳۵۰
 وفا طبرزدی ۳۵۱
 فوزیه صدیقیانی ۳۵۲
 آوین رحیمزاده ۳۵۲
 بهروز احسن ۳۵۲
 ناصح سیگاری ۳۵۳
 سیامک درخشان ۳۵۳
 سوفیا محمدزاده ۳۵۴

فصل ۳: آزادی خواهان و اصحاب مطبوعات

بخش اول: آزادی خواهان ۳۵۵

اسدالله خان کردستانی ۳۵۹

اعتضادالاسلام معرفت ۳۶۰

مهدی فرهپور سنندجی ۳۶۱

مظهرالاسلام سنندجی ۳۶۱

کرج الله زکی مریوانی ۳۶۲

برزاه عشقی ۳۶۲

شیر عبدالرؤف ضیایی سقزی ۳۶۳

دیگر آزادی خواهان کردستان ۳۶۴

بخش دوم: اصحاب مطبوعات ۳۶۵

نشریات قدیم ۳۶۵

نشریات مستند سوسیالیستی ۳۶۵

علی اصغر امیرانی ۳۶۵

نشریه‌های کردستان پس از سال ۱۳۴۰ ۳۷۲

فصل ۴: ورزش و تربیت بدنی ۳۷۳

بخش اول: ورزش اساس سلامت جسم و روان ۳۷۳

انجمن تربیت بدنی ۳۷۳

بخش دوم: مرشدها و ورزشکاران زورخانه‌ای ۳۷۵

زورخانه چگونه جایی و محل چه کارهایی است؟ ۳۷۵

رضا قلیخان اردلان ۳۷۶

پهلوان نادر ۳۷۶

نایب نصرالله ۳۷۹

نایب فتح‌الله خان ۳۸۰

پهلوان احمد لاهورپور ۳۸۰

محمود لاهورپور ۳۸۱

اظهارات آقای نجم‌الدین احقری متولد ۱۳۰۲ ش ۳۸۱

تقی طباطبائی ۳۸۲

حاج قاسم نیک‌روزی ۳۸۳

عباس جدیدیان ۳۸۳

پهلوان محمد چوبتاشان ۳۸۳

پهلوان عزیز رحمانی ۳۸۴

علی علیمحمدی ۳۸۷

صالح حاجی‌قلی ۳۸۷

فهرست جمعی از ورزشکاران باستانی سنندج ۳۸۸

باستانی‌کاران بیجاری ۳۸۸

ششم: شروع ورزش جدید در کردستان ۳۸۹

مسعود رضوی ۳۹۲

ششم: ورزشکاران جدید ۳۹۵

قرن هفدهم ۳۹۵

علی مهرآبادی ۳۹۶

اقبال ذوالفقارنسب ۳۹۷

سیدمحمد پیرنظری ۳۹۷

فرج‌الله بهرامی ۴۰۲

منصور کرباسچی ۴۰۲

رشید ایوبیان ۴۰۳

عباس خاکی ۴۰۳

لطف‌الله لطف‌الله‌نسب ۴۰۳

ناصر روشن ۴۰۴

بیژن ذوالفقارنسب ۴۰۵

مسعود حاج‌رسولی ۴۰۶

زاهد هاشمی‌نسب ۴۰۷

افشین احمدی ۴۰۷

سید عبدالله الیاسی ۴۰۷

بهروز شاه‌غیبی ۴۰۸

محمدعارف مردوخی ۴۰۸

عبدالله عزیزی ۴۰۹

محمدهادی مخبری ۴۰۹

محمدسعید مردوخی ۴۱۱

محمدرووف سلیمی ۴۱۱

محمد چمن‌گلی ۴۱۱

- سید محمدرضا الیاسی ۴۱۲
 عبدالله چمن گلی ۴۱۲
 جمال الدین مردوخی ۴۱۳
 فؤاد کاسب ۴۱۴
 کیومرث آیت پناه ۴۱۴
 امید ملک الکلامی ۴۱۵
 بشید خیرآبادی ۴۱۵
 محمدفریدین محمدزاده صادق ۴۱۶
 ساییدیرصادقی ۴۱۶
 فرزین صلواتی ۴۱۶
 جلیل سیخ اندی ۴۱۷
 بهنام رحمانی ۴۱۷
 سونیا محمدی ۴۱۷
 سردار پاشایی ۴۱۸
 فریبا محمدرضایی ۴۱۹
 نگار حسینی ۴۲۰
 زیبا محمدرضایی ۴۲۰
 بهنام بوبانی ۴۲۰
 حامد سهراب نژاد ۴۲۱
 دلیر ایرانی ۴۲۱
 اشکان صفری ۴۲۱
 سامان تهماسبی ۴۲۲
 ابوبکر راوند ۴۲۲
 الشن مرادی ۴۲۲
 دیگر ورزشکاران کردستان ۴۲۴
 دیگر پیشکسوتان ورزش در کردستان ۴۲۶

فصل ۵: موسیقی ۴۲۷

بخش اول: تعریف موسیقی ۴۲۷

- موسیقی دانان ایرانی از اوایل اسلام تا زمان مغول ۴۲۹
 تاریخچه مراسم عزاداری در ایران ۴۳۰
 مشهورترین نوازندگان تار ۴۳۱

بخش دوم: تاریخچه موسیقی در کردستان ۴۳۳

موسیقی در اورامان ۴۳۴

سیدعلی اصغر کردستانی ۴۳۸

بخش سوم: آغاز موسیقی نوین در کردستان ۴۳۹

عبدالله ناهید سقزی ۴۴۱

درویش صالح زمانی ۴۴۱

رزا حبیب الله هرمزی ۴۴۲

عبدالله شامی ۴۴۲

یحیی معتمدوزیری ۴۴۳

حسن کامکار ۴۴۶

درویش بنید حسینی ۴۴۶

استاد حاج آقا غلامرضا آقاغی ۴۴۶

نصرت الله داد ۴۴۸

غلامعلی رومی ۴۴۸

حسن یوسف زمانی ۴۴۹

حسین یوسف زمانی ۴۴۹

محمد عبدالصمدی ۴۵۰

مظفر خالقی ۴۵۱

حسن زیرک ۴۵۲

مظفر کامکار ۴۵۲

مجتبی میرزاده ۴۵۳

جلیل عندلیبی ۴۵۳

جمشید عندلیبی ۴۵۴

گروه کامکارها ۴۵۵

هوشنگ کامکار ۴۵۶

بیژن کامکار ۴۵۷

پشنگ کامکار ۴۵۷

ارژنگ کامکار ۴۵۸

ارسلان کامکار ۴۵۸

اردشیر کامکار ۴۵۹

اردوان کامکار ۴۵۹

صدیق تعریف ۴۵۹

فرشید غریب‌نژاد ۴۶۱

حمیدرضا آزموده اردلان ۴۶۱

سعید فرج‌پوری ۴۶۳

بهمن حاج‌امینی ۴۶۴

صادق تعریف ۴۶۵

صدیق خالیدی ۴۶۵

اراسم رجبی ۴۶۶

افسان کردی ۴۶۶

فصل ۶: هنرهای تجسمی ۷ بخش اول: پیشینه هنر و تبارنگاری در ایران ۴۶۷

عصر هخامنشی ۴۶۷

هنر در عصر پارت‌ها (اشکانیان) ۴۶۸

هنر در عصر ساسانیان ۴۶۹

هنر در عصر خلفای عباسی ۴۷۱

هنر در عصر سامانیان ۴۷۱

هنر در عصر سلجوقیان ۴۷۲

هنر در عصر مغول و تاتار ۴۷۲

هنر در عصر تیموری ۴۷۵

هنر در عصر صفوی ۴۷۶

هنر در عصر زندیه و قاجاریه ۴۷۷

هنر در عصر مشروطیت ۴۷۹

بخش دوم: شکوفایی هنر در کردستان ۴۸۱

بافتندگی و صنایع وابسته به آن ۴۸۲

بخش سوم: گل‌سازی، خیاطی، گلدوزی، بافتندگی ۴۸۳

فرشته معین‌وزیری ۴۸۳

فریده راستین ۴۸۴

بخش چهارم: نقاشی و مجسمه‌سازی ۴۸۵

- محمد نیک پی ۴۸۵
 محمدباقر آقامیری ۴۸۶
 هادی ضیاءالدینی ۴۸۷
 احمد خلیلی فرد ۴۸۸
 مهدی ضیاءالدینی ۴۸۹
 بهزاد تارا ۴۹۰
 ف.دین صادق ایوبی ۴۹۲
 جمشید پروازان ۴۹۳
 حمیدرضا زرّی ۴۹۳
 لاله جو ۴۹۴
 اکبر منصوبی ۴۹۴
 بخش پنجم: تئاتر و سینما ۴۹۵
 نمایش دبیرستانی ۴۹۵
 ایرج گل افشان ۵۰۰
 بهروز غریب پور ۵۰۱
 قطب‌الدین صادقی ۵۰۲
 اسمعیل صدقی ۵۰۳
 بهزاد غریب پور ۵۰۴
 ناصح کامکاری ۵۰۴
 بهنام صفری ۵۰۵
 بهمن قبادی ۵۰۵
 جمیل رستمی ۵۰۶
 شهرام علیدی ۵۰۷
 طاها کریمی ۵۰۷
 جلال نصیری هانیس ۵۰۸

فصل ۷: صنایع ایران ۵۰۹

- پیشینه صنایع ایران ۵۰۹
 تاریخ اجمالی صنعت ایران ۵۰۹
 صنایع نمدی و نساجی ایران قبل از تاریخ ۵۱۰

تاریخ صنعت قالی و گلیم ۵۱۱

قالی در عصر ساسانی ۵۱۲

قالی در عصر اسلامی ۵۱۳

قالی اعصار تیموری و صفوی ۵۱۴

قالی در عصر قاجار ۵۱۵

قالی در زمان حاضر ۵۱۶

ادع فرش ۵۱۷

مکان تولید و صادرات قالی ۵۱۹

شماره ۱ کاخ گلستان ۶۸ (۴۵) ۵۲۰

شماره ۲ کاخ گلستان ۱۰۳ (۹) ۵۲۱

شماره ۳ کاخ گلستان ۸۵ (۱۳۱) ۵۲۲

شماره ۴ کاخ گلستان ۸۱ (۱۳۱) ۵۲۳

بخش اول: صنایع نساجی و ساج در کردستان ۵۲۵

قالی و گلیم ۵۲۵

تقسیم‌بندی قالی و گلیم بر اساس «تقویم» ۵۲۶

بخش دوم: خورجین و رختخواب پیچ و جوال ۵۲۷

پالان، پشتهی حمالی ۵۲۷

جاجیم، رختخواب پیچ، جانماز ۵۲۸

گیوه یا کلاش ۵۳۰

شال بافی ۵۳۰

بخش سوم: صنایع سفالی ۵۳۳

صنعت سفال در دوره صفویه (قرن ۱۶-۱۸) ۵۳۴

صنعت سفال‌سازی در کردستان ۵۳۴

بخش چهارم: فلزکاری، چیلانگری، حلبی‌سازی ۵۳۷

بخش پنجم: صنایع چرمی ۵۳۹

دباغی و دباغ‌چی‌های سنندج ۵۳۹

بخش ششم: هنر سَرآجی و سَرآج‌های سنندج و نعلبندی ۵۴۱

بخش هفتم: صحافی و تهیه کتاب ۵۴۳

صحافی در سنندج ۵۴۳

بخش هشتم: صابون سازی ۵۴۵

بخش نهم: جدول صنایع جدید در کردستان ۵۴۷

فصل ۸: معماری ۵۵۱

پیشینه معماری ۵۵۱

قدیم ترین معماری ایران در دوران تاریخی ۵۵۱

معماری پارت ها و ساسانیان ۵۵۲

معماری در دوران اسلامی ۵۵۲

مسجد به سبک ایرانی ۵۵۵

مسجد چهار ایوانی با حیاط مرکزی ۵۵۵

کاخانسه ۵۵۶

معماری رنگ ۵۵۶

قصور سلطنتی ۵۵۷

بخش اول: معماری در کردستان ۵۵۹

معماری در کردستان ۵۵۹

بخش دوم: معماران و بنایان کردستان ۵۶۱

اسدالله معمارباشی ۵۶۱

الله مراد معمار ۵۶۴

اسدالله بزرگر ۵۶۵

حبیب الله قلعه پرداز ۵۶۵

میرزا محمد کریم بنا ۵۶۵

محمد سعید قصری ۵۶۷

استاد عبدالله بنیادی ۵۶۷

میرزا محمود مؤسس غفاری ۵۶۷

اسمعیل بناگر ۵۶۸

استاد محمد علی صعودی ۵۶۸

حبیب الله خوش معاش ۵۷۰

محمی الدین جهان بخش ۵۷۱

استاد فتح الله فرزندگان ۵۷۱

استاد ابراهیم همتی ۵۷۱

استاد اسمعیل کابله سوری ۵۷۱

عباس هدایتی ۵۷۲

محمدسعید برزگر ۵۷۲

استاد محمدصدیق کابله‌سوری ۵۷۳

محمدصدیق هدایتی ۵۷۳

حاج محمدحسین زندیه ۵۷۳

استاد حاج سید ابراهیم مختار پوریانی ۵۷۳

محمدصدیق برزگر ۵۷۴

استاد عباس کابله‌سوری ۵۷۵

استاد عباس گوازی ۵۷۵

استاد خلیلا تقصیران ۵۷۵

حاجی کریم بسکی ۵۷۵

محمدصدیق فرنج‌کوتی ۵۷۶

محمد قلعه‌پیرا ۵۷۶

استاد علاءالدین مسعودیان ۵۷۶

استاد فتاح رضایی معمور ۵۷۶

استاد غفور اناری ۵۷۷

بخش سوم: مهندسان معمار ۵۷۹

عبدالکریم اردلان ۵۷۹

کیومرث صدیق‌وزیری ۵۸۱

نادر اردلان ۵۸۲

همایون موثقی ۵۸۵

علیرضا آزموده اردلان ۵۸۶

مهدی حسام شریعتی ۵۸۸

مهندسان پیش‌کسوت دهه‌های ۱۳۴۰ و ۱۳۵۰ ۵۸۹

دیگر مهندسان پیش‌کسوت و مؤسسان نخستین کانون مهندسی در سطح استان و هیئت مدیرهٔ

اولین دور انتخابات نظام مهندسی در سال ۱۳۷۱ ۵۹۰

بخش چهارم: گنج‌برها و گنج‌کاران و آجرتراشان ۵۹۵

مسعود سبحانی ۵۹۵

استاد عبدالله شیرین‌دست ۵۹۵

- حاج عباس نازک کار ۵۹۶
 استاد عباس خجسته ۵۹۶
 ابوالمحمد رنج‌آوری ۵۹۷
 اسمعیل توکلی ۵۹۹
 استاد درویش حاج محمد رشید شگرف ۵۹۹
 علی اکبر صادق تبریزی ۵۹۹
 استاد محمد تقی شگرف ۶۰۰
 یونس شیرین دست ۶۰۱
 استاد علی مهربانی ۶۰۱
 ابوالاعلی نازک کار ۶۰۱
 احمد یحان ۶۰۱
 استاد محمد باقر شگرف ۶۰۲
 محمد حسن شگرف ۶۰۲
 بخش پنجم: نجاران و نازک کاران ۶۰۳
 اُرسی ۶۰۳
 سابقه اُرسی سازی در استان کردستان ۶۰۳
 اُرسی سازان در کردستان ۶۰۴
 اُرسی سازان قدیم ۶۰۶
 استاد نعمت‌الله نجار شیرین کار ۶۰۸
 استاد عبدالله نجارباشی ۶۰۸
 استاد مجید نعمتیان ۶۱۰
 سید عبدالله افتخارپور ۶۱۱
 استاد عباس نازک کار ۶۱۱
 علی رحیم‌پور ۶۱۲
 استاد احمد نعمتیان ۶۱۲
 محمد ژولیده ۶۱۲
 استاد محمد رشید تقربی ۶۱۳
 استاد عبدالحمید نعمتیان ۶۱۳
 استاد علی اکبر بهزادیان ۶۱۴
 استاد مهدی محبی ۶۱۴

صدیق شریعتی ۶۱۵

استاد محی‌الدین منشی مقدم ۶۱۵

نعمت‌الله محمودی ۶۱۵

یدالله خادمی ۶۱۷

جمیله معصومی ۶۱۷

بخش ششم: منبت، مشبک، معرق، خراطی، و... ۶۱۹

منبت‌کاری ۶۱۹

منبت‌کاری در سنج ۶۲۰

مشبک‌کاری در کردستان ۶۲۰

معرق‌کاری ۶۲۱

سابقه معرق‌کاری در استان کردستان ۶۲۲

خراطان ۶۲۳

خراطی در کردستان ۶۲۴

خراطان سنج ۶۲۵

استادان محمدرحیم مولایی و محمدقاسم ماجدی سقزی ۶۲۵

دیگر خراطان ۶۲۶

فصل ۹: خطاطی و خوشنویسی ۶۲۹

تاریخ خط در ایران ۶۲۹

بخش اول: خطاطان و خوشنویسان کردستان ۶۳۷

ماه‌جهان و ملک‌جهان سنجی ۶۳۷

امیرنظام گروسی ۶۴۴

حاج اللهیارخان امیر علاءالدین ۶۴۷

سیدمحمدسعید (بابا سید) ۶۴۹

میرزا اسمعیل صدرالکتاب ۶۵۱

میرزا محمدرفعیمین لشکر ۶۵۲

شیخ محمدوسیم (شیخ‌المشایخ) ۶۵۳

ملا سیدسعدالدین شهابی ۶۵۵

سیدابراهیم احقری ۶۵۷

عبدالرحیم خیالی ۶۵۸

- اعتمادالاسلام ۶۵۹
 عبدالعزيز مشرفی ۶۶۰
 عبدالحمید ملک الکلامی ۶۶۱
 فیض الله وحدت پناه (پنجونی) ۶۶۶
 ناصر نظام مستوفی ۶۶۷
 میرزا اسمعیل معتمدالکتاب ۶۷۰
 میرزا محمدحسام وزیری ۶۷۱
 احمد شیخ الاسلامی ۶۷۲
 شیخ محمدتقی ۶۷۳
 ملا حسن سلطان زین ۶۷۶
 ملا جلال الدین شهبانی ۶۷۹
 عبدالمجید شهبانی ۶۸۰
 عبدالحکیم شهبانی ۶۸۱
 حسن شیخ الاسلامی ۶۸۲
 ملا شریف فقیه ۶۸۳
 عبدالمجید علی اخیایی ۶۸۴
 مهدی کمالی ۶۸۵
 محمود انور ۶۸۷
 محمد محتشم ۶۸۹
 حاج ابراهیم دانشور ۶۹۰
 سید نجم الدین احقری ۶۹۱
 محمد رشید شیخ الاسلامی ۶۹۳
 یدالله آذرپیرا ۶۹۵
 مهدی مردوخ‌ی ۶۹۶
 محمدصابر صابر ۶۹۷
 سیروس معروفی ۶۹۷
 محمد مهدی حجة السادات ۶۹۸
 ذبیح الله عسکری ۶۹۹
 عبدالرضا آهوخش ۶۹۹
 نعمان دبیری ۷۰۱
 علی اشرف زانیار ۷۰۲

عطاءالله عطایی ۷۰۳

محمدرضا خداویسی ۷۰۴

امجد افتخار ۷۰۵

محمد پوریان ۷۰۶

فاتح عزت پور ۷۰۷

شمس الدین کلامی ۷۰۸

میرجلال الدین جلالی ۷۰۹

مصدق غلامی ۷۱۰

ناری صمدنژاد ۷۱۱

حمید کبیری ۷۱۲

حبیب الله شمس‌حمدی ۷۱۲

سعید قاسمی ۷۱۳

مظفر پیری ۷۱۴

صابر میکائیلی ۷۱۵

محمدسعید غفوری ۷۱۶

کوروش جاوید ۷۱۷

حسن انجمن ۷۱۸

مسعود سهیلی ۷۱۹

محمدامین بی‌نیاز ۷۲۰

نادر بهمنی ۷۲۱

فلورا امانتی ۷۲۲

نادر امیری ۷۲۳

هادی غفوری ۷۲۴

بهرروز نعلی ۷۲۵

افشین فرامرز ۷۲۶

دیگر خوشنویسان کردستان ۷۲۷

بخش دوم: خط خطاطان گمنام سنندج ۷۲۸

بخش سوم: خط خطاطان بی‌نام ۷۲۹

قرآن روستای سلین ۷۳۰

منابع و مأخذ ۷۳۱

نمایه ۷۳۲

www.ketab.ir

دیباچه: خدمات علمی و فرهنگی استاد سید عبدالحمید حیرت سجادی

محمد ابراهیم زارعی

عضو هیئت علمی دانشگاه بوعلی سینا همدان

نام سید عبدالحمید و شهرت او حیرت سجادی است. او فرزند عالم شهیر خوش نام مرحوم سید محمدباقر ملقب به رکن الاسلام از سادات کلجی اورنگ است. به حسب اجدادش به اولاد و احفاد امام چهارم زین العابدین (ع) رسیده و مرحوم رکن الاسلام مؤسس مدارس جدید در کردستان و پایه گذار دارفوق صنایع مستظرفه است و همچنین در سازمان دادن به موقوفات و تکمیل پروژه اوقاف کردستان نقش مؤثر و اساسی داشته است.

سید عبدالحمید در ۲۳ اردیبهشت ماه سال ۱۳۰۸ش در شهر سنندج

به دنیا آمد و در چهار سالگی مادرش را بر اثر بیماری در شهر همدان از

دست داد و از مهر مادر محروم شد. عبدالحمید دو سال دبستان و دبیرستان را در شهر زادگاه او به پایان رساند. او در سال ۱۳۲۸ش در آموزش و پرورش استخدام شد و در سال ۱۳۳۱ش خدمت نظام وظیفه را به پایان برد. ثمره ازدواج استاد شش فرزند (چهار دختر و دو پسر) است که همگی با همت و تلاش ایشان مدارج عالی علمی و دانشگاهی را طی کرده اند. او در سال ۱۳۳۱ش در اداره فرهنگ (آموزش و پرورش) سنندج به خدمت و شغل معلمی مشغول شد. نعمت بزرگی که استاد به بهره‌مند بود وجود گرمی پدری بزرگ و دانشمند و متخلق به اخلاق نیکو بود. در گزارش سال ۱۳۴۰ش فرمانداری کردستان و اداره خزانه‌داری درباره رکن الاسلام چنین آمده است: «... لزوماً به عین مدرسان رکن الاسلام از ابتدای تأسیس اداره معارف کردستان تا به حال متجاوز از ده سال می‌شود بدون دریافت دیناری حقوق در پیشرفت معارف این صفحه خدمت نموده و الحق با وجود فراهم نبودن وسائل تشویق خدمات مشارالیه در امور معارف کاملاً رضایت‌بخش و قابل تقدیر بوده است و حقوق مستخدم و اغلب مصارف جزئی اداره معارف را شخصاً متحمل شده و اظهار ننموده ...». عبدالحمید در ایام تابستان و فراغت به یادگیری و فراگیری صرف و نحو دستور زبان عربی نزد پدر می‌پرداخت. او علاوه بر صرف و نحو، منطق و فقه و اصول و همچنین ادبیات عرب را در کتابی به نام درر الادب از مرحوم پدرش آموخت و بسیاری از نکات کلیدی و مهم ادب فارسی را هم از محضر ایشان فرا گرفت. در این مدت استاد سید عبدالحمید در اثر

آموزش و تتبعات خود توانست آمادگی لازم را برای آزمون مدرسی در تهران به دست آورد. در آزمون که برای استخدام مدرسان در مدرسه سپهسالار با شرکت بیش از ۳۵۰ نفر از طلاب و مدرسان سراسر کشور برگزار شد، او موفق به دریافت گواهی مدرسی شد. ایشان در سال ۱۳۳۶ش با میل و اشتیاق خود به اداره آموزش و پرورش شهرستان ارومیه منتقل شد و در آن سامان به حرفه معلمی مشغول گردید و در دبیرستان صائب و دانشسرای مقدماتی در دبیرستان شاهدخت به تدریس ادبیات فارسی و عربی پرداخت و در این زمینه یکی از دبیران و مدرسان موفق آن شهرستان بود. در سال ۱۳۳۸ش بنا به تقاضا و علاقه شخصی به شهر مشهد مقدس منتقل شد و در دبیرستان‌های فیوضات و خسروی تدریس کرد و اینکه ارای مدرک علمی دیپلم بود و در آن وقت هر کسی شرایط تدریس در دبیرستان و دانشسرا را بدو داشتن مدارک دانشگاهی نداشت، به سبب توانایی علمی ایشان و آموخته‌هایش در نزد مرحوم پدرش رکن الاسلام جهت تدریس در دبیرستان و دانشسرا را به دست آورده بود.

استاد در سال ۱۳۳۸ش در کنکور دانشگاه مشهد شرکت کرد و در دو رشته تاریخ و ادبیات فارسی رتبه پانزده پذیرفته شد. در دو رشته موفق به ثبت نام شد. ایشان همزمان کار تدریس را هم انجام می‌داد و در همه رشته‌ها شعور راگیری بود. استاد سجادی در دی‌ماه ۱۳۴۱ از نعمت پدر محروم شد و رکن الاسلام پس از سال خدمت علمی، آموزشی - فرهنگی، و دینی بدرود حیات گفت و به جوار رحمت ایزدی پیوست. پس از وفات پدر استاد به درخواست برادرانش در بهمن‌ماه سال ۱۳۴۱ش به تهران منتقل شدند و در دبیرستان‌های مختلف به تدریس پرداخت. در آن زمان دانشگاه تهران دانشجویان دانشگاه‌های دیگر را نمی‌پذیرفت و آزمون کنکور دانشگاه‌ها را تأیید نمی‌کرد، لذا او مجبور به شرکت در کنکور دانشگاه تهران شد و در رشته ادبیات فارسی آن دانشگاه پذیرفته شد. ولی بر خلاف میل باطنی در دانشکده الهیات و معارف اسلامی ثبت نام کرد و به انجام در سال ۱۳۴۸ش دانشنامه لیسانس را رتبه عالی از دانشگاه تهران دریافت کرد.

البته ایشان در زمان حضور در مشهد از کتابخانه بزرگ استاد قدس رضوی بهره کافی برد و اوقات فراغت در تکمیل اطلاعات خود کوشید. پس از آن در تهران نیز در کتابخانه مجلس بهره بسیار به و علاقه و دلبستگی خویش به مطالعه را دو چندان کرد و همین امر باعث شد که بیشتر از اوقات خد را وقف مطالعه و فیش‌برداری و جمع‌آوری اطلاعات در زمینه ادب، تاریخ، فلسفه و فرهنگ ایران زمین به‌ویژه منطقه کردستان کند. در تهران بیشتر وقت او در کتابخانه‌های مرکزی دانشگاه تهران، کتابخانه ملی ایران، کتابخانه حاج حسین آقای ملک (کتابخانه و موزه ملی ملک) به تحقیق و مطالعات سپری شد. حاصل علاقه استاد به فرهنگ ایرانی به‌ویژه ادب فارسی و به طور خاص به امثال و حکم دهخدا دواوین شعرای بزرگ، نگارش کتاب‌های پند پیشینیان در کردی با مشابه فارسی و لاتین مثل‌ها، تألیف قرآن بر نظم فارسی، گنجینه حکمت در تطبیق امثال و حکم عربی - فارسی، گلزار شاعران کردستان شاعران کرد پارسی‌گوی بود.

همکاری با رادیو

استاد سجادی در کنار آموزش و پرورش در یک مقطع زمانی در رادیو ایران فعالیت کرد و در برنامه کردی رادیو ایران برای کردهای داخل و خارج از ایران شب (چیروکی شهو) می‌نوشت اما فعالیت او به همین اندازه محدود نماند. بنا به گفته خودشان «... چون در کردی اطلاعات کافی نداشتم از آن دست کشیدم و به نوشتن برنامه‌های فارسی پرداختم و تا سال ۱۳۵۶ به انجام خدمت مشغول بودم». استاد از سال ۱۳۴۳ تا ۱۳۵۶ ش نویسنده برنامه‌های «دین و ادب» رادیو ایران را بر عهده داشت. در این برنامه سه سطر از قرآن کریم با ترجمه آن و چند سطر نثر عرفانی از روی تفسیر خواجه عبدالله انصاری یا تفسیر میبدی و یک غزل عرفانی خوانده می‌شد و در ادامه ۱۵ بیت از شاهنامه به عنوان مقدمه اجرائی شمس‌الدین (موسیقی زورخانه‌ای) قرائت می‌شد. این برنامه هر روز بعد از اذان صبح پخش می‌شد. ایشان همچنین برنامه «سلام بامدادی» بوده است؛ برنامه‌ای وزین شامل دو ساعت گفتار و نیم ساعت موسیقی، که به روز در هفته از ۸ تا ۱۰/۵ صبح پخش می‌شد. معرفی چهار زن نامدار اسلام در شب‌های جمعه بسیار که در زمان از دیگر برنامه‌های او در رادیو بوده است. استاد برای برنامه سلام بامدادی آرا و عقاید حکما و فلاسفه و متفکران جهان را در باره خوی و اخلاق زنان گردآوری کرد که حاصل آن مجموعه‌ای است تحت عنوان کبک شناخت زن که البته هنوز به چاپ نرسیده است.

استاد حیرت سجادی در حدود سال‌های ۱۳۵۵ تا ۱۳۵۶ ش برنامه «دفاع غیر نظامی» را نیز برای رادیو تهیه می‌کرد. این برنامه هر شب به مدت یک دقیقه از رادیو پخش می‌شد و موضوع آن آموزش واکنش و رفتار مردم هنگام حمله هواپیمای دشمن بود. این برنامه دو هفته پخش شد، و بعد دستور قطع آن داده شد و معلوم نشد کدام مقام دستور قطع برنامه را داده است. همان‌طور که معلوم نشد از چه جایی دستور پخش این برنامه صادر شده بود.

آثار و تألیفات و فعالیت‌های فرهنگی

شایان ذکر است که استاد حیرت سجادی علاوه بر فعالیت‌های مختلف که به نام داده اند، کار اصلی‌شان پژوهش در زمینه‌های مختلف تاریخ، فرهنگ، و ادب ایران زمین بوده است. استاد ایران در سال ۱۳۴۷ ش کتابی تحت عنوان اخلاق در بیان کردان تألیف کرد که مورد پسند واقع شد و به خوبی پخش و پخش شد و نام ایشان را در ردیف خدمتگزاران بشری ثبت کردند.

همکاری نزدیک با استادان بزرگ ادب ایران در زمینه تحقیق در اشعار شاهان و فیش‌برداری لغات و اصطلاحات داستان سیاوش برگ زرین دیگری از خدمات اوست؛ در تابستان سال‌های ۱۳۴۴ و ۱۳۴۵ ش وزارت فرهنگ (آموزش و پرورش) تحقیقی در اشعار شاهنامه فردوسی را به مرحومان دکتر سیدحسن سادات ناصری، استاد قصیده‌سرا مهرداد اوستا، محمد علی فتی، و یوسف کردنژاد واگذار کرد. استاد سجادی نیز در این کار به جمع آنان پیوست و در محل پروژه (ساختمان شمس‌العماره در میدان ارگ) لغات و اصطلاحات داستان سیاوش را به صورت فیش درآورد.

روش درستی نویسی یکی دیگر از آثار ارزشمند استاد است که در سال ۱۳۵۲ش منتشر شده است. ایشان در همان سال ۱۳۵۲ش به عنوان دبیر نمونه به اداره فرهنگ استان تهران معرفی شد و همپای موضوع موجب شد که ایشان مورد تشویق قرار بگیرند و همراه هفده نفر از دبیران تهران در سال ۱۳۵۲ش به مدت چهار روز به کشورهای اروپایی سفر کنند. گزارش خوب او از سفر مورد توجه رییس وقت فرهنگ تهران قرار گرفت و او از ایشان خواست که رییس ناحیه محل خدمت خود باشد. ایشان صادقانه پاسخ داد: «من می توانم معلم خوبی باشم اما نمی توانم رئیس خوبی باشم».

استاد مرت سجادى در سال ۱۳۵۹ش به سنج منتقل شد و پس از سه ماه تدریس بازنشسته شد. ایشان پس از فراغت از تدریس، فعالیت تحقیقاتی و پژوهشی را دو چندان کرد و در سال ۱۳۷۰ش کتاب رساله معراجیه و در کنار آن نماز خواص را چاپ و منتشر کرد. در سال ۱۳۷۳ش با ابلاغی از سوی دانشگاه کردستان به استادی استادی تحقیقی تحت عنوان ایلات و عشایر کردستان را به انجام رساند. دانشگاه کردستان آثار او را در سال ۱۳۸۳ش چاپ کرد.

ایشان از سال ۱۳۷۵ش تحقیقات وسیع و طاقت فرسا و پربهره را در زمینه پیشینه آموزش پرورش استان کردستان و مراجع به بایگانی های یکصد ساله آغاز کرد. نتیجه تلاش ایشان تألیف تحقیق کتاب ارزشمند سه جلدی (در دو مجلد ۱۵۰۰ صفحه ای) تحت عنوان پیشینه آموزش و پرورش استان کردستان بود که جلد اول آن توسط سازمان آموزش استان کردستان در سال ۱۳۸۰ش و جلد دوم و سوم توسط انتشارات کردستان در سال ۱۳۸۱ش منتشر شده است.

آثار منتشر شده (شکل ۱)

- شاعران کرد پارسی گوی، تهران: نشر احسان ۱۳۷۸؛
- روش درستی نویسی، چاپ اول ۱۳۵۲، چاپ دوم ۱۳۸۰؛
- گلزار شاعران کردستان، تهران: رامین ۱۳۶۴؛
- پند پیشینیان در کردی با مشابیه فارسی و لاتین مثلها (جلد اول) جلد دوم ۱۳۶۹ و جلد دوم ۱۳۷۸؛
- اخلاق در میان کردان (برای لژیون خدمتگزاران بشر)، تهران: ۱۳۸۰؛
- گزیده های از تأثیر قرآن بر نظم فارسی، تهران: امیر کبیر ۱۳۷۱؛
- رساله معراجیه، تبریز: چاپ پیروز ۱۳۶۷؛
- ایلات و عشایر کردستان، سنج: دانشگاه کردستان ۱۳۸۱؛
- پیشینه آموزش و پرورش (جلد اول)، تهران: عشایر ۱۳۸۰؛
- پیشینه آموزش و پرورش (جلد دوم و سوم)، سنج: کردستان، ۱۳۸۲؛
- نماز خواص، تهران: نشر آثار اندیشه، ۱۳۸۰؛
- پیغمبران - قرآن در قلمرو شاعران، ... : سازمان چاپ و انتشارات دانشگاه آزاد اسلامی، پاییز ۱۳۸۹؛
- تضمین، ترصیع و تلمیح آیات قرآن در اشعار فارسی، ... : سازمان چاپ و انتشارات دانشگاه آزاد اسلامی، پاییز ۱۳۸۹؛

تیسرا: ۱۵۰ جلد

نشر: تهران - خیابان ناصر خسرو کوچه حاج ناب تلفن: ۳۹۲۷۵۰

نام کتاب:
 شماره از کرد دیار می گوئی:

نام کتاب: ایلات و عشایر کردستان
 نام نویسنده: عبدالحمید حریر سجادی
 نام نشر: انتشارات دانشگاه کردستان، نشر پایتاز
 تهران ۱۳۸۰
 بخش چاپ اول

ISBN 96-56-04-64-5956-04-8 شابک

تألیف فرزند بر بتم دارسی
سید عبدالحمید حیرت سجادی
چاپ اول: ۱۳۷۱
چاپ دوم: ۱۳۷۷
چاپ و صحافی: چاپخانه سپهر
تیراژ: ۲۰۰۰ نسخه
حالت: کتاب محفوظ است

نام کتاب:
 مؤلف:
 نوبت چاپ:
 تیراژ:
 بها:
 ناشر:
 چاپخانه:
 تاریخ:
 شماره:
 اول بهار ۱۳۸۰
 ۵۰۰۰
 ۱۱۰۰ تومان
 آثار اندیشه

ISBN 964-00-0423-5

978-1-107-00621-2

تلفون ۳۱۸۴۷۳۲
۹۶۴-۹۱۳۹۹-۹-۰
ISBN 964-91399-9-0

خاتمة | (إشهاد) | شيخ | صحافة عماد: رقم: ٣١٨٤٧٣٢

ISBN 964-91399-9-0

شعبہ پاساز عزتی انتشارات کمرہ سنہ ۲۲۶۵۳۸۲

نام کتاب: پیشینه آموزش و پرورش کردستان
جلد دوم و سوم از سال ۱۳۲۰ تا ۱۳۵۷

۶. النشر: انتشارات کرستان
حروفچینی: آشنا سندج

نوبت چاپ: اول اسفند ۱۳۴۲
تیراژ: ۳۱۰۰ جلد

٧٦٣٨-٢١-٤	٢١-٤-٧٦٣٨
-----------	-----------

قیمت: ۷۰۰ تومان	شابک: ۹۶۴-۷۶۳۸-۴۱-۸ ISBN: 964-7638-41-8
--------------------	--

شکل ۱. صفحه شناسنامه برخی از کتاب های استاد سید عبدالحمید حیرت سجادی.

آثار چاپ نشده

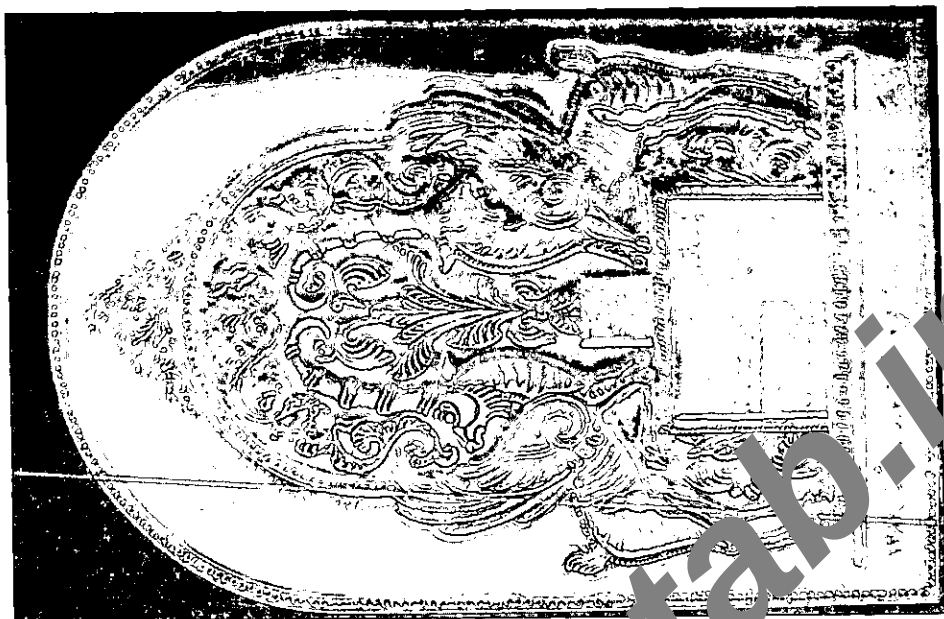
- گنجینه حکمت در تطبیق امثال و حکم عربی و فارسی، با مقدمه دکتر مهدی محقق؛
- ترجمه بخش مجاز از کتاب *الاشاره الی الایجاز فی بعض انواع المجاز*، تألیف عزیزالدین عبدالعزیز عبدالسلام؛
- نامداران علم، فرهنگ، و هنر کردستان در دو سده اخیر (کتاب حاضر)؛
- خطاطان کردستان از ۲۰۰ سال قبل تا کنون (مصور)؛
- خاندان راث‌الدین در ادب فارسی؛
- کتب شریعت زن؛
- فرهنگ رانندگان (فراهم آمده از اشعار و دل‌نوشته‌هایی که رانندگان بر خودروهای شان نقش می‌کنند)؛
- سنج‌تیم؛
- تحقیقی در سبک‌های خوشنویسی حضرت امام علی (ع)؛

سایر خدمات و مفاخرات

استاد حیرت سجادی علم‌پس، کمال‌طلب و آموزش و تربیت شاگردان فراوان در شهرهای مختلف که آنها اشاره شد، کار پژوهش و تحقیق در سطح بسیار عالی و مداوم پی گرفته است. در کنار این اقدامات و خدمات برجسته، توفیقات و خدای تعالی حاصل کرده که ضرورت دارد به آن اشاره شود. استاد در اقدام بسیار پرزحمت اقدام به جمع‌آوری تصویر قدس امام از عکس‌های پرسنلی و دسته‌جمعی کرده است. در کتاب تاریخ آموزش و پرورش با پرس و جوی فراوان صاحبان تمامی تصاویر را شناسایی و معرفی کرده است. مجموعه تصاویری که ایشان جمع‌آوری کرده است برای مطالعات تاریخ، معماری، مردم‌شناسی، پیشینه تاریخ شهرها و روستاهای استان واجد اهمیت است. بسیار است.

در کنار این کارهای ارزنده، ایشان از نسخه‌های خطی که همانند *تاریخ اردلان*، *دیوان مستوفی کردستانی*، *زبدۃ التواریخ سنندجی*، و *سیرالاکراد* کپی تهیه کرده هم آنها را به مرکز مجتمع فرهنگ - هنری فجر اهدا کرده است.

وی همچنین زحمت گردآوری اسناد، احکام، قباله‌جات، و فرامین سلطنتی خانواده‌های کردستان به دوش کشیده است و بیشتر این اسناد را به مرکز مجتمع فرهنگی - هنری فجر شهر سنندج از طرف ایشان اهدا کرده است. جمع‌آوری اثر مهرهای معاریف و بزرگان خانواده‌های سنندجی و سقزی چهارصد سال قبل تا کنون از دیگر اقدامات قابل توجه ایشان است. تهیه عکس همه علما و مدرسان و طلاب کردستان از ۱۵۰ سال قبل تا کنون همراه اجازه‌نامه بسیاری از این عالمان دینی و قرار داد آنها در مجتمع فرهنگی و هنری فجر برای استفاده عموم از دیگر فعالیت‌های این خدوم بزرگ است. گردآوری زندگی‌نامه، عکس و شرح افتخارات ناموران کردستان از سال ۱۲۶۰ تا ۱۳۸۰ ش برای فرهنگ ناموران معاصر ایران وابسته به دفتر ادبیات انقلاب اسلامی تحقیق ارزنده دیگری است به فرهنگ ایر

[illegible]

که زحمات استاد حاصل شده است. ایشان مقالات متعددی نیز در کنگره‌های ملی و استانی ارائه کرده است که جا دارد کتابشناسی کاملی از مقالاتشان تهیه شود.

آقای حیرت سجادی در سال ۱۳۴۷ش مدال لژیون خدمتگزاران بشر را دریافت کرده است. استاد از سال ۱۳۷۳ش عضو شورای فرهنگ عمومی استان و عضو هیئت امنای کتابخانه‌های استان کردستان است. ایشان در سال ۱۳۸۳ش از سوی سازمان میراث فرهنگی و گردشگری به عنوان خادم میراث فرهنگی برگزیده شد و لوح تقدیر دریافت کرد (شکل ۲)؛ در سال ۱۳۸۵ش نیز به عنوان پیش‌کسوت آموزش و پرورش برگزیده شد. همچنین در ۲۲ آذرماه ۱۳۸۵ش در دانشکده ادبیات دانشگاه تهران از سوی دست‌اندرکاران مؤسسه فرهنگ و تمدن ایران‌زمین از او تجلیل شد (شکل ۳).

خصوصیات بارز اخلاقی

بی‌گمان یکی از ویژگی‌های برجسته استاد حیرت سجادی پایبندی به اصول و اعتقادات دینی است. استاد بسیار مبادی ناب استوابع است و در میان اقشار مختلف جامعه از احترام و جایگاه خاصی برخوردار است. از دیگر ویژگی‌های اخلاقی استاد شناسایی افراد بی‌بضاعت و کمک به مستمندان است.

شاید کمتر کسی باشد که هم‌زمان با آقای حیرت سجادی بتواند در زمستان و تابستان و بهار و پاییز تمام مسافت‌های دور و نزدیک داخل شهر و خارج از شهر را برای امور شخصی پیاده طی کند، استاد از خودرو و وسیله نقلیه استفاده نمی‌کند؛ چند باری هم در میان ایشان برخورده ام و تقاضا کرده ام سوار خودرو شوند این جماله جالب را از زبان‌شان شنیده ام: «من از خودرو و سوارم، مریض می‌شوم. سلامتی من در پیاده‌روی است. شما بفرما». استاد تمام مواد تصاویر کتاب «کردستان (کتاب پیش رو) و تاریخ آموزش و پرورش را پیاده و پیرسان‌پیرسان از نقاط مختلف شهر گردآوری کرده است. خداوند عزت و سربلندی ایشان را مستند بداراد و عمر طولانی به ایشان عطا فرماید.

یادداشت نویسنده

بعدِ تحریر

برادر ارجمندم آقای دکتر رعی شاید این را شنیده باشد: سال ۱۳۶۴ منزل کنونی را خریداری کردم و با تعمیرات و اصلاحاتی که در آن انجام دادم پاییز همان سال بدان جا انتقال یافت. در این سال بارها حملات هوایی به وسیلهٔ کشور عراق، به سنج می‌شد و خسارات زیادی به مردم وارد می‌نمود. روزی در بهمن‌ماه همان سال من در منزل نبودم حملات هوایی چندی انجام شد وقتی به منزل رفتم درمیان خانه ما مملو از جمعیت است و در و پنجره‌ها و دروازهٔ عبور همه از جا کنده شده و به لطف خدا خانه‌ها مان آسیبی ندیده بودند، راکت هواپیماهای عراق به منزل سعید صادق‌وزیری، جای مسجد جدید جامع که حدود بیست متر با منزل ما فاصله داشت خورده بود؛ به هر نحوی بود نایلون تهیه کردیم و در جایگاه بسته در و پنجره‌ها قرار دادیم و آنها را سر جا محکم کردیم، اما به علت سروصدای نایلون‌ها در اتاق‌ها نمی‌شد سکون داشته باشیم و شواژ هم اثری در حرارت داخل ساختمان نداشت بچه‌ها در زیرزمین بودند و من و همسرم آنجا بمانم در یکی از اتاق‌ها پتویی را بر خود می‌پیچیدم و جلد جلد *گفت‌نامهٔ دهخدا* را مطالعه می‌کردم، چون خودم آنها را جلدبندی کرده بودم در آغاز هر جلد صفحه‌ای سفید قرار داده بودم.

اعلام و سلسله‌های حکومتی و خانوادگی را مطالعه می‌کردم، به سلسله‌های پادشاهی از حکومت اکراد برخوردارم و صفحات آنها را در صفحهٔ سفید می‌نوشتیم و آنها را در همان صفحهٔ علامت می‌زدیم، به بزرگان و نامداران کرد زیادی برخوردارم و همهٔ آنها را در صفحهٔ الصاقی یادداشت می‌کردم. به بزرگان و نامداران ایرانی که بیشتر در زمان حکومت صفویه به شبه‌قارهٔ هند رفته و مهاجرت کرده بودند برخوردارم، همه را یادداشت کردم و بعداً همهٔ آنها و تعداد دیگری را که در تذکره‌های ایران و هند و پاکستان و کشمیر چاپ شده بود به آنها اضافه کردم و مجموعه‌ای نفیس از ایرانیان مقیم هند و پاکستان را تهیه نمودم. با آقای اسفندیار رحیم‌مشایی به علت چاپ کتاب *پند پیشینیان* در کردی به وسیلهٔ ایشان که سرپرست انتشارات صلاح‌الدین ایوبی در ارومیه بود مختصر آشنایی‌ای داشتم و این دوستی تا بعدها هم ادامه داشت، به من پیشنهاد نوشتن کتابی داد، مقاله‌نامه‌ای را هم امضا کردیم و شروع به کار نمودم اما به

قرارداد نرسید. در نامه‌ای که به ایشان نوشتم وقتی که رئیس سازمان میراث فرهنگی بود، درخواست کرد چند ماهی مرا برای ادامه تحقیق به هند و پاکستان بفرستد، جوابی دریافت نکردم، آن کار هنوز هم بدون نتیجه مانده است.

سال ۱۳۸۹ وسیله روزنامه *سیروان* از پژوهشکده دانشگاه‌های کردستان استمداد کردم که بتوانم به کمک دانشجویان علاقه‌مند، بزرگان قوم کرد را که در *لغت‌نامه* جدا کرده بودم کتابی کنیم و در دسترس عموم قرار دهیم، هیچ‌یک از دانشگاه‌ها استقبالی نکردند.

دست‌داشتم انجام کارم را از محدوده استان خارج کنم و بزرگان و نامداران هر محل کردنشین را تهیه کنم اما کار ساده‌ای نبود، مسافرت‌ها، اقامت‌ها، خرج‌ها و دور از خانه و کاشانه بسیار مشکل بود. همراه مردم محل هم با کسی ناآشنا از همه مشکل‌تر. اگر قرار می بود درباره کرد چیزی بنویسم بیشتر مردم ایرا را شامل می شد.

سال ۱۳۸۹ شبی در حرم دکتر ایرج افشار به منزل ما زنگ زد و گفت مؤسسه‌ام می‌خواهد کتاب *شاعر/ کرد پارس‌گوی* شما را چاپ کند، نظر شما چیست؟ من استقبال کردم و گفتم با آقای یعقوبی مسئول نشر احسان که این کتاب را چاپ کرده صحبت کنید ایشان حاضر خواهند شد فیلم و زینک مربوطه را اختیارتان بگذارند که شما بخواهید و من پاداشی از شما نمی‌خواهم فقط اجازه دهید سعدی و حافظ با سند قوی در پایان کتاب اضافه کنم که اینها هر دو کرد بوده اند گفتند بعداً در این مورد با هم صحبت می‌کنیم؛ دکتر افشار به علت پیشرفت کارش در طایفه بیشتر برای معالجه در خارج بود چند بار در این مورد آقای اصفهانی مسئول کارهای دکتر افشار با من تماس گرفت و گفت به زودی ما کارمان را شروع خواهیم کرد. اما دکتر ایرج افشار از میانه رفت و کلیه کارهای مؤسسه تعطیل شد.

اگر قرار باشد این کار توسعه یابد و کرد دیگر باها آناً بایجان را اضافه کنم کار به درازا می کشد و این برای من ناممکن است.

عبدالحمید حیرت سجادی

سنندج، کردستان

۱۳۹۰

مقدمه

استان کردستان با مساحتی برابر با ۲۸۲۳۵ کیلومتر مربع در غرب کشور پهناور ایران قرار گرفته و از شمال به استان آذربایجان غربی و زنجان و از جنوب به استان کرمانشاه، از شرق به استان همدان و زنجان و از غرب به کشور عراق محدود است. مرکز این استان شهر سنندج است. شهرهای مهم دیگر آن سقز، بیجار، مریوان، قروه، دیاندره، بانه، و کامیاران است. آب و هوای این استان به علت کوهستانی بودن در تابستان نسبتاً گرم و در زمستان سرد است و بهاری با هوای مدیترانه‌ای مطلوب و ریزش باران‌های خوب دارد. بیشتر کشت‌های مردم را کوه‌ها و تپه‌ماهورها که اغلب پوشیده از جنگل‌های بلوط است تشکیل داده و در آنها چشمه‌های فراوان وجود دارد که با ذوب برف کوهساران، آب چندین رودخانه بزرگ غرب کشور از آنها فراهم می‌شود.

حدود ۲۱٪ وسعت استان کردستان را مناطق مسکونی می‌دهند که در گذشته چراگاه مورد استفاده دامداران بوده است و اکنون بیشتر آن به زراعت دیم و بخش کمی به زراعت‌های آبی اختصاص یافته است. پیشینه تاریخی: بررسی‌ها و کاوش‌های باستان‌شناسی که در کردستان انجام گرفته نشان می‌دهد که این منطقه از اهمیت بسزایی برخوردار بوده است. بررسی‌های غار میکانیل در شهرستان دیواندره سکونت انسان‌های اولیه در این منطقه را به اثبات رسانده است.

استان کردستان بخشی از سرزمینی است که تحت حکومت مادها قرار می‌گرفت. محدوده سرزمین‌های تابع دولت ماد از شمال به حکومت اورارتو، از غرب به آشور، و از جنوب به ایلات و سواره‌نشینان (بابل و اکاد) محدود می‌شده است. سرزمین ماد به کشورهای متعدد تقسیم شده بود که به صورت خودمختار اداره می‌شده است. یکی از آنها «زاموا» بوده است و آن سرزمینی بود که از کناره دریاچه ارومیه تا بخش‌های شمالی رود دیاله امتداد داشت و میاندوآب، بانه، سلیمانیه، و سنندج تا دهاب را شامل می‌شده و محل سکونت لولوبیان بوده است. در روزگار پیش از اسلام سرزمین ماد را «کوهستان» می‌نامیدند. در متن پهلوی بندهش درباره کوهستانی گفتگو می‌شود که از «چیچست» در آذربایجان تا فارس امتداد دارد. در نوشته‌های تاریخی از این کوهستان که «اسپروژ» یا «اسپروچ» نام داشته بسیار نام برده شده است. فردوسی در شاهنامه از همان اسپروژ نام برده است.

چو با درد و با رنج و غم دید روژ بیامد دمان تا که اسپروژ

نام کوهستان تا حدود قرن ششم هجری نیز به کار می‌رفته و شامل سرزمینی می‌شده که از شمال به دیلمان و آذربایجان، از جنوب و جنوب‌غربی به سواد (عراق) و خوزستان، از جنوب به پارس و کرمان و از مشرق به بیابان خراسان و توس محدود می‌شده است. در حدود قرن سوم هجری نام کوهستان در متون جغرافی نویسان اسلامی به «الجبال» تبدیل شده است. ابن حوقل در صورة الارض محدوده‌های ناحیه جبال را تابستانگاه و زمستانگاه کردان نام می‌برد.^۱

از ابتدای دوره صفوی تقسیم‌بندی جدیدی که بر اساس قدرت و تسلط طوایف و ایلات بر سرزمین‌ها شایع می‌شد در سراسر ایران به اجرا گذارده شد و کردستان از این نظر به سه ولایت یا حاکم‌نشین تقسیم شد: الف. ولایت اردلان، ب. ولایت مکرری به مرکزیت ساوجبلاغ (مهاباد)، و ج. ولایت بابان به مرکزیت سلیمانیه.

در زمان حکمرانی نادرالدین‌شاه، کردستان شامل همدان، کرمانشاه، سنندج، بیجار، ملایر، و تویسرکان بود در سال ۱۳۰۰ شمسی بر اساس مصوبه هیئت وزیران استان کردستان از استان پنجم مجزا و به استان کردستان تبدیل شد. جمعیت استان براساس سرشماری عمومی نفوس و مسکن، سال ۱۳۷۵ جمعیت استان کردستان ۱۳۴۶۳۸۳ نفر بوده است. از این تعداد ۵۲/۴۲٪ در نقاط شهری و ۴۷/۵۸٪ در نقاط روستایی سکونت داشته‌اند. از جمعیت استان ۹۹٪ مسلمان هستند. جامعه عشایری در ترکیب جمعیت استان کردستان جایگاه خاصی دارند.

عشایر این استان که از طوایف قدیم کشور هستند، همه اسکان یافته‌اند و بیشتر آنها به دامپروری مشغول‌اند و در مناطق سقز، سنندج، دیواندره و اورامانات به سر می‌برند. مهم‌ترین ایلات کردستان عبارتند از: شیخ اسمعیلی، دراجی، سورسوری، لکی، کوملی، گلباغی، مندلی، و قالقالی. زبان کردی یکی از قدیم‌ترین زبان‌های این استان است که تحقیقاتی گسترده بر روی آنها انجام گرفته شده است. دیاکونوف مستشرق روسی معتقد است که زبان کردی یکی از شاخه‌های زبان ماد است که خود به شاخه‌های دیگری تقسیم می‌شود.

اعتقادات

به روایتی زرتشت در سال ۵۸۹ق.م در میان قوم ماد در ارومیه از پدری به نام یسایب به دنیا آمد و دیو وی از شمال ایران به سایر نواحی انتشار یافته است. کورش مؤسس سلسله هخامنشی هم‌چنین داریوش کبیر دین او را پذیرفتند و کلیه مردم ایران که عبارت از ماد و پارس و پارت بودند به دین وی گرویدند. عیسی (مسیح)^(ع) در زمان فرهاد چهارم پادشاه اشکانی در فلسطین متولد شد و از قرن بعد از آن دین مسیح به خاک ایران سرایت نمود چنانکه در آذربایجان، خراسان و طبرستان، دامغان و ارومیه کلیساهای مسیح تأسیس شد و دین موسی^(ع) که اختصاص به یهودیان دارد در قرن ۱۴ قبل از میلاد با تولد وی و اشاعه دینش

۱. مضاف الاکراد و مشتایهم، به معنی ییلاق‌ها و قشلاقات اکراد.

گسترش یافت، هنگامی که بخت‌النصر پادشاه بابل شهر اورشلیم را مسخر نمود چندین هزار از مردم یه
فلسطین را کوچ داده به بابل برد، جمعی از آنها به خاک ایران مهاجرت کرده در شهرها پراکنده شدند.

دین اسلام: حضرت محمد(ص) فرزند عبدالله در میان طایفه قریش در سال ۵۷۰ میلادی (عام الفیل)
شهر مکه متولد شد. ایشان در سن ۴۰ سالگی از جانب خداوند به پیغمبری مبعوث شد و مطابق قرآن
که به وسیله جبرئیل امین از جانب خداوند بر او نازل شد پیروان خود را تعلیم داد و در مدت ۲۳ س
دین خود را اشاعه داد. بعدها خلفای وی دین او را در سراسر جهان گسترش دادند. اکنون مردم ایران
بسیار به دین اسلام در تعلیمات عالیّه اسلام در سایه قرآن و سنت برخوردار اند و پیروان ادیان دیگر نیز
کثرت آنان به زندگی ادامه می‌دهند.

تاکنون هر چه سخن از تحصیل و تعلیم و تربیت رفت درباره جنس ذکور بود، از تحصیل و درس خوا
اناد سخنی به میان نیامد.

اعیان و اشراف خانواده‌های متمکن برای باسواد کردن و تعلیم مطالب شرعی برای دخترانشان
به سن رشد می‌بودند. لای باتقوایی را که به رعایت دیانت و شریعتش اعتقاد داشتند به منزل دعوت
می‌کردند و آن سخن را یکی دو سال یا بیشتر به تعلیم و تربیت فرزندان آنان مشغول می‌شد و بدین
ترتیب تعدادی از دختران باسواد می‌شدند و بقیه که اکثریت قریب به اتفاق بودند به حال بی‌سوادی باقی
می‌ماندند، در این نوع منازل اغلب بان صاحب خانه هم که بی‌سواد بودند با اجازه همسرشان نزد عا
محترمی که دعوت به تدریس می‌شدند می‌خواندند.

تاکنون در هر جا، هر چه کتاب به رشته تحریر درآمده و هر پژوهشی در زمینه شناخت و معرفی مشاهیر
و بزرگان قوم و منطقه‌ای نوشته شده جامعیت داشته و آن چنان که شایسته است دانشوران و هنرمندان
پزشکان و صاحبان فضیلت جامعه معرفی نشده به مرور بام نام آن‌ها در پرده ابهام مانده است.

به این معنی که فقط به ذکر و شرح حال نامداران هم اکتفا نداشتند، در کنار آن مجموعه
برای مثال نامی از خطاطان بزرگ و استنساخ کنندگان که به علت در اختیار نداشتن کتاب مورد
علاقه، سالیان دراز بر خود رنج نهاده کتاب‌های عاریتی را یکی یکی با دیگری بازنویسی کرده‌اند، برد
نشده که اغلب این کتاب‌ها چند جلدی و مفصل و گاهی بد خط و ناخوانا بوده است.

در زمان‌های پیش نه تنها رسم بوده بلکه جزو وظایف شرعی شمرده می‌شد که بی‌سوادی حداقل یکی
بار با خط خود نوشتن کتاب مجید «قرآن کریم» را تقبل نموده و غالباً کتب مشهور را بازنویسی کنند
در سال ۱۳۳۸ ش که در دبیرستان‌های مشهد تدریس می‌کردم، روزی در کتابخانه آستان قدس رضوی

در یک کتاب خطی خواندم که طغرل سلجوقی پدر الب ارسلان ۱۱۳ بار قرآن مجید را با دست خود نوشت
است. جای تعجب نیست زیرا در ازمنه قدیم که مسلمانان از اعتقادات پابرجایی برخوردار بوده‌اند بر خود

لازم و واجب دانسته‌اند که خواندن درست قرآن کریم را فرا گیرند و به علت داشتن فراغت، روزی چند بار
به تلاوت آن بپردازند، و لااقل یک نسخه را با دست خود بنویسند، در نتیجه اغلب خانه‌ها دارای قرآن بود
و آن را به خاطر عظمت مقام در «رَفّ» یعنی طاقچه بالای اتاق خود نگهداری می‌کردند. صاحبان دانش

حتی باسوادان معمولی چون می‌خواستند این کتاب آسمانی و مورد علاقه خود را استنساخ کنند سعی داشتند علاوه بر کسب اجر آخروی، یادگاری ماندگار از خود داشته باشند، روی این اصل مدتی طولانی را صرف تمرین خط از روی نوشته‌های خوشنویسان زمان خود می‌کردند تا قرآنی خوانا و خوش خط بر جای گذارند از روزگاران قدیم تا یک صد سال پیش، از نظافت و بهداشت خبری نبود. واعظان و خطیبان با بیان حدیث پیغمبر اکرم (صلی الله وعلیه وسلم) «الْنَّظَافَةُ مِنَ الْإِيمَانِ» مردم را به تمیزی لباس و سر و وضع و رفتن به حمام و غسل و وضو، وادار می‌کردند، در بیشتر شهرها و مناطق، آب به قدری نبوده که احتیاجات مردم را جوابگو باشد، بچه‌ها و نوجوانان که وسائل تفریح و سرگرمی به جز خاک و گل نداشتند، اسباب‌بازی و بسکت‌گرمی خود را با گل درست می‌کردند. بیشتر بازی‌شان، شایان و چالان و گرد و بازی و الک دولک بود که بر روی زمین و با تماس دست‌ها با خاک انجام می‌شد، بعد از بازی دست‌ها را بر هم زده بر سر سفره غذا می‌نشانستند و هر کس کاسه و بشقاب جداگانه‌ای در کار نبود، قاشقی وجود نداشت اگر بود ساخته چوب بود. یک کاسه بزرگ غذای آبیکی را در وسط سفره می‌نهادند و در آن نان می‌ریختند و به اصطلاح تل (ترید) می‌کردند، پس خط می‌گفت دست در آن کاسه می‌کردند و می‌خوردند، در نتیجه اگر یکی از آن جمعی به مرضی دچار بود پس دیگری مبتلا می‌شد. یکی ضعیف بود از پا در می‌آمد و زود تلف می‌شد و یکی قوی بود مدت بیشتری دوام می‌کرد. مردم درد بی‌داد می‌کرد کمتر بچه‌ای بود که دائماً دست در خاک نداشته باشد و شب از درد چشم ننالد. به عین مخرب دست و پا می‌شکست، بدین منظور طبیب و کَحَال «چشم‌پزشک و شکسته‌بند در هر شهر و برزن یا تهر و حکیمان و پزشکان محلی روی تجربیاتی که اندوخته بود به کمک کتاب تحفه حکیم مؤمن بیماران را معالجه می‌کردند و در رشته خود تخصصی حاصل نموده بودند در این کتاب سعی شده است تا آنجا که به خطه یاری دهد و تا آنجا که دیگران کمک کنند و نوشته و آثار برجای‌مانده اطلاعاتی به دست دهند شرح حال نظامیان و استنساخ‌کنندگان کتب، مؤلفان، ادباء شعرا، عرفا، ریاضی‌دانان، حقوق‌دانان، پزشکان، معماران و در هر هنر، مندان قدیمی نوشته و معرفی شوند محتوای این کتاب با کتب نوشته شده وجه تمایزی داشته باشد.

شکی نیست که بسیاری از دانشمندان و صاحبان هنر در رشته‌های گوناگون به علل مختلف از قوت افتاده اند اما چه توان کرد که دسترسی بدانها از حوصله و توان من خارج است، بجز وفای به عهد برخی اشخاص عمر نوح و صبر ایوب لازم دارد.

عبدالحمد حریری مجادی

در سال ۹۰۹ که در سند صفحه روبرو ذکر شده است شیخ احمد نامی از سبزواری زنجان به سنج می‌آید و آبا باینچو یا پایین‌جوب را که معمولاً در کردی مشکل را خلاصه می‌کنند، خریداری می‌کند و این بیع با حضور مر برجسته سنجی انجام گرفته، بعدها نواده این شیخ احمد در آبادی مالک بوده اند که دولت از اینها مالیات می‌خو یا اینکه می‌خواهد از آنها پس بگیرد به خیال اینکه این ملک به طور تیول و بخشش به شیخ احمد رسیده است، نه شیخ این سند را برای مرحوم عبدالمجید ملک‌الکلام که در تهران اقامت داشته می‌فرستد و تقضای کمک می‌کند ایشان علاوه بر کمک به آنان در حاشیه شرحی نوشته و گفته است: می‌گویند دهکده محقری را که سندهز نام دارد سلیمان‌خان اردلان در سال ۱۰۴۷ به شهر تبدیل نموده در صورتی که این غلط است. لفظ سنج در این سند در جا با مشاهیر معتبر آن که شاهد این معامله بوده اند ذکر شده و اردلان نام این منطقه بوده است نه نام طایفه

www.ketab.ir

[illegible][illegible][illegible]

100

0